Mashreq- e Mouood
Mahdism Scientific-Research Quarterly
Online ISSN: 2717-2015
Print ISSN: 2423-7663
Nineteenth year, No 77, Fall 2025

Explaining the dimensions and requirements of cyberspace regulation in Iran in line with control and activism in today's world with a legal approach

Mohammad Ali Mohseni Kho [1]

Dr. Saeed Bakhshi [2]

Abstract

With the prevalence of cyberspace use in the current decade and its impact on global developments, governance in this area is necessary to influence global developments. Obviously, in order to prevent arbitrary and temporary decisions, we need to formulate a comprehensive law in the field of cyberspace in Iran. This law, taking into account the legal approach based on filtering in cyberspace and the Islamic perspective on the philosophy of punishment, should have general legal characteristics, which include: being clear and understandable, being in accordance with the general culture of society, being enforceable and having a guarantee of enforcement, and specific characteristics, which include: being flexible, experimental, special measures for children and adolescents, setting limits on the use of cyberspace in government and educational workplaces, requiring the provision of services on the national internet, determining the duties of the agencies, requiring domestic companies active in cyberspace to upgrade, requiring foreign companies active in cyberspace to comply with Iranian domestic laws, requiring foreign companies active in cyberspace to comply with Iranian domestic laws, determining incentives for the private sector, and criminalizing the purchase, sale, production, and use of filter breakers.

Keywords: Cyberspace, Global developments, The necessity of legality in cyberspace, General and specific requirements of cyberspace law in Iran

1. Bachelor of Law from Mofid University of Qom and Level 3 in Qom Seminary, Qom, Iran(Corresponding Author)(mohammad.ali.mohseni9711@gmail.com)
2. Faculty of Theology, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran(saeidbakhshy@atu.ac.ir)

مشـــرق موعود
فصلنامـه علمـی - پژوهشـی مهدویـت
شاپا چاپی : 2423-7663
شاپا الکترونیک : 2717-2015
دوره نوزدهم/ شماره ۳ (پیاپی ۷۷) / پائیز ۱٤۰٤

تبیین ابعاد و بایستگی‌های قانون‌مندی فضای مجازی در ایران در راستای کنترل و کنشگری در دنیای امروز با رویکرد حقوقی*

محمدعلی محسنی‌خو[۱]
سعید بخشی[۲]

چکیده

با شیوع استفاده از فضای مجازی در دهه کنونی و تأثیرگذاری آن در تحولات جهانی، حکمرانی در این عرصه برای تأثیرگذاری در تحولات جهانی ضروی است و بدیهی است برای جلوگیری از تصمیم‌گیری‌های سلیقه‌ای و موقت، نیازمند تدوین قانونی جامع در عرصه فضای مجازی ایران هستیم و این قانون با عنایت به رویکرد حقوقی بر مبنای فیلترینگ در فضای مجازی و دیدگاه اسلام در فلسفه مجازات، از جهت حقوقی باید دارای خصوصیاتی عمومی که عبارت‌اند از: روشن و مفهوم بودن، مطابق بافرهنگ عمومی جامعه بودن، قابلیت اجرا داشتن و ضمانت اجرا داشتن و اختصاصی که عبارت‌اند از: نرم بودن، آزمایشی بودن، تمهیدات ویژه برای کودکان و نوجوانان، تعیین محدودیت در استفاده از فضای مجازی در محیط‌های کاری دولتی و آموزشی، الزام ارائه‌ی خدمات در بستر اینترنت ملی، تعیین وظیفه‌ی دستگاه‌ها، الزام شرکت‌های داخلی فعال در فضای مجازی به ارتقاء، الزام شرکت‌های خارجی فعال در فضای مجازی به رعایت قوانین داخلی ایران، الزام شرکت‌های خارجی فعال در فضای مجازی به رعایت قوانین داخلی ایران، تعیین مشوق‌هایی برای بخش خصوصی و جرم‌انگاری خرید، فروش، تولید و استفاده از فیلترشکن باشد.

واژگان کلیدی

فضای مجازی، تحولات جهانی، ضرورت قانونمندی فضای مجازی، بایستگی‌های عمومی و اختصاصی قانون فضای مجازی در ایران.

مقدمه

در جوامع اولیه که انسان‌ها در گروه‌های کوچک کنار هم زندگی می‌کردند، جز زبان و ارتباط شفاهی، وسیله دیگری برای برقراری ارتباط و تأثیرگذاری در مخاطب وجود نداشت، اما بعدها

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۷ ؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۳

۱. کارشناسی حقوق دانشگاه مفید قم و سطح سه حوزه علمیه قم، ایران(نویسنده مسئول) (mohammad.ali.mohseni9711@gmail.com).

۲. هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران(saeidbakhshy@atu.ac.ir).

خط اختراع شد و از طریق نوشتار ، ارتباطات گسترده‌تر شد. در قرن بیست و یکم با گسترش اینترنت و فضای مجازی، که کاربرانش به میلیاردها نفر رسیده است، ارتباط و تأثیرگذاری بر مخاطبان، محدود به منطقه جغرافیای خاصی نیست بلکه با کنترل فضای مجازی می‌توان به میلیاردها نفر در اقصی نقاط جهان تأثیر گذاشت، بنابراین دولت‌های قدرتمند و استعمارگر، به فکر کنترل فضای مجازی برای القای اندیشه‌های خود در راستای تأمین منافع خودشان افتادند لذا با قانون‌مند کردن فضای مجازی اقدام به کنترل آن کردند و در مقابل اقدام دولت‌های دیگر برای قانون‌مند کردن فضای مجازی شعار سلب آزادی بیان سر دادند.

امروزه یکی از دغدغه‌های مقام معظم رهبری(حفظه الله) ، مجلس شورای اسلامی، دولت و خانواده‌ها، کنترل فضای مجازی از طریق قانون‌مند کردن آن است. گرچه در این زمینه مقالاتی همچون «مدینه فاضله مجازی، چارچوب نظری حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی» نوشته عزیز نجف‌پور آقابیگلو، حمید پارسانیا و علی‌اصغر اسلامی تنها، «نقش و جایگاه قلمرو گذاری و مرزبانی فضای سایبری در اعمال حاکمیت بر فضای سایبر ملی» نوشته محمدرضا حسینی، مهراب رامک، احسان کیان‌خواه و سیدحسین علوی، «بررسی حقوق فضای مجازی از منظر قانون جمهوری اسلامی» نوشته سعید یوسفی و عبدالحمید فرزانه و... نگاشته شده‌اند، اما این‌که قانون شایسته در زمینه‌ی قضای مجازی در ایران چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد، به درستی تبیین نشده است، بنابراین نیاز به تألیف مقاله‌ای جامع در این زمینه حس می‌شد.

در این نوشتار از شیوه کتابخانه‌ای برای جمع‌آوری داده‌ها در زمینه‌ی پاسخ به این پرسش که آیا قانونمند کردن فضای مجازی ضرورت دارد؟ و اگر دارد، ویژگی‌های آن قانون چه باید باشد؟ استفاده‌شده است.

این مقاله در چهار عنوان تنظیم‌شده است، در عنوان اول به مفهوم‌شناسی، دوم به مقررات موجود در رابطه با فضای مجازی در ایران ، سوم به‌ضرورت قانون‌مند کردن فضای مجازی در ایران و در عنوان چهارم به بایستگی‌های عمومی و اختصاصی قانون شایسته در زمینه‌ی فضای مجازی پرداخته‌ایم.

مفهوم‌شناسی

۱. فضای مجازی

تعاریف متعددی در مورد فضای مجازی و مصادیق آن بیان گردیده است اما به‌طور خلاصه

می‌توان در تعریفی جامعه و مانع گفت: چنانچه انسان‌ها ادوات فناوری اطلاعات و ارتباطات نظیر: تلفن، ماهواره، اینترنت، اینستاگرام و... را برای تعاملات اجتماعی خود از راه دور به کار بندند، در اثر این تعاملات نظام اجتماعی ای شکل می‌گیرد که به آن فضای مجازی می‌گویند(آزادی احمدآبادی و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۴۴-۱۴۳ با تصرف و تلخیص).

۲. قانون

مجموعه دستورات کلی که توسط حاکمیت وضع می‌شود و دارای ضمانت اجرا است(جعفری لنگرودی، ۱۳۹۶: ۲۹۲).

مقررات موجود در رابطه با فضای مجازی در ایران

مهم‌ترین احکام، قوانین، آئین‌نامه‌ها و مصوبات موجود و مرتبط با فضای مجازی عبارت‌اند از:

حکم تشکیل و انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی، حکم سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، قانون جرایم رایانه‌ای، آئین‌نامه ساماندهی فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی ایرانی، مصوبه شورای عالی فضای مجازی با موضوع سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام رسانه‌ای اجتماعی و مصوبه مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای می‌پردازیم.

۱. حکم تشکیل و انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی

مقام معظم رهبری(حفظه الله) در ۱۷ اسفند ۱۳۹۰ با توجه به تأثیر چشمگیر اینترنت در زندگی فردی و اجتماعی به‌منظور سرمایه‌گذاری هدفمند در بهره‌گیری از فضای مجازی و جلوگیری از آسیب‌های آن دستور تشکیل شورای عالی فضای مجازی به ریاست رئیس جمهور وقت را دادند. اعضای حقوقی این شورا عبارت‌اند از: رئیس‌جمهور، رئیس مجلس شورای اسلامی، رئیس قوه قضائیه، رئیس سازمان صداوسیمای جمهوری اسلامی ایران، دبیر شورای عالی و رئیس مرکز، وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات، وزیر فرهنگ و ارش اد اسلامی، وزیر علوم، تحقیقات و فناوری، وزیر اطلاعات، رئیس کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی، رئیس سازمان تبلیغات اسلامی، فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، فرمانده نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران و همچنین اعضای حقیقی آقایان: حمید شهریاری، سیّدجواد مظلومی، مسعود ابوطالبی، کامیار ثقفی، رسول جلیلی، محمد سرافراز و علیرضا شاه‌میرزایی می‌باشند که برای مدت سه سال تعیین می‌شوند(خامنه‌ای: ۱۳۹۰).

اکنون آقایان حمید شهریاری، سید سعیدرضا عاملی، رضا تقی‌پور، رسول جلیلی، سید عزت‌الله ضرغامی، محمد سرافراز، کامیار ثقفی، محمدحسین انتظاری، مهدی اخوان بهابادی و مسعود ابوطالبی اعضای حقیقی این شورا را تشکیل می‌دهند(شورای عالی فضای مجازی).

۲. حکم سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای

مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۷۷/۰۷/۱۱ سیاست‌های کلی«شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای» را ابلاغ کردند که عباتند از:

ـ ایجاد، ساماندهی و تقویت نظام ملی اطلاع‌رسانی رایانه‌ای و اعمال تدابیر و نظارت‌های لازم به‌منظور صیانت از امنیت سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و جلوگیری از جنبه‌ها و پیامدهای منفی شبکه‌های اطلاع‌رسانی؛

ـ توسعه کمی وکیفی شبکه اطلاع‌رسانی ملی و تأمین سطوح و انواع مختلف خدمات و امکانات این شبکه برای کلیه متقاضیان به تناسب نیاز آنان و با رعایت اولویت‌ها و مصالح ملی؛

ـ ایجاد دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی جهانی صرفاً از طریق نهادها و مؤسسات مجاز؛

ـ حضور فعال و اثرگذار در شبکه‌های جهانی و حمایت از بخش‌های دولتی و غیردولتی در زمینه‌ی تولید و عرضه اطلاعات و خدمات ضروری و مفید با تأکید بر ترویج فرهنگ و اندیشه اسلامی؛

ـ ایجاد و تقویت نظام حقوقی و قضایی متناسب با توسعه شبکه‌های اطلاع‌رسانی به‌ویژه در جهت مقابله کارآمد با جرائم سازمان‌یافته الکترونیکی؛

ـ توسعه فناوری اطلاعات(به‌ویژه حفاظت از اطلاعات) و آینده‌نگری در خصوص آثار تحولات فناوری اطلاعات در سطح ملی و جهانی و گسترش مطالعات و تحقیقات و تربیت نیروی انسانی متخصص در این زمینه؛

ـ اقدام مناسب برای دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی و ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی با سایر کشورها به‌ویژه کشورهای اسلامی به‌منظور ایجاد توازن در عرصه اطلاع‌رسانی بین‌المللی و حفظ و صیانت از هویت و فرهنگ ملی و مقابله با سلطه جهانی(خامنه‌ای: ۱۳۷۷ش).

۳. قانون جرائم رایانه‌ای

این قانون در تاریخ ۱۳۸۸/۰۳/۰۵ در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید. این قانون

مشتمل بر ۵۶ ماده است که به جرم‌انگاری و تعیین مجازات برای رفتارهای مصداق جرم رایانه‌ای که عبارت‌اند از: دسترسی غیرمجاز، شنود غیرمجاز، جاسوسی رایانه‌ای، جعل رایانه‌ای، تخریب و اخلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی، سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه، جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی و... پرداخته است.

۴. آئین‌نامه ساماندهی فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی ایرانی

هیئت وزیران در تاریخ ۱۳۸۸/۰۵/۲۹ به منظور انتظام امور و فعالیتهای اطلاع‌رسانی و توسعه خدمات دسترسی به اینترنت در کشور و با هدف ساماندهی(ثبت، حمایت و نظارت) فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی ایرانی در کشور و با مدنظر قرار دادن: حق دسترسی آزاد و سالم مردم به اطلاعات و دانش، حمایت از پایگاه‌های اطلاع‌رسانی قانونی، رعایت حقوق اجتماعی و صیانت از ارزش‌های اسلامی، ملی، فرهنگی و اجتماعی کشور، مسئولیت مدنی و حقوقی و کیفری افراد در قبال فعالیت‌های خود حسب مورد، آئین‌نامه ساماندهی فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی ایرانی را تصویب نمود.

در ماده ۷ این آئین‌نامه انتشار و نگهداری هر نوع داده اعم از متن، صدا، عکس و فیلم که حاوی مضامینی از جمله: مطالب الحادی، توهین به مقدسات ادیان توحیدی و یا امام خمینی رحمه‌الله‌علیه و یا مقام معظم رهبری، تشویق به ارتکاب اعمال علیه منافع جمهوری اسلامی ایران، القاء بدبینی و ناامیدی در مردم نسبت به مشروعیت و کارآمدی نظام، توهین به اقوام و اقلیت‌های مذهبی، اشاعه فحشا و آموزش و ارائه ابزار مقابله با فیلترینگ ممنوع اعلام شده و ضمانت اجرای آن مسدودسازی پایگاه اینترنتی متخلف است.

۵. مصوبه شورای عالی فضای مجازی با موضوع سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام رسانه‌ای اجتماعی

شورای عالی فضای مجازی در تاریخ ۱۳۹۶/۰۵/۱۱ اقدام به تصویب مصوبه فوق‌الذکر می‌کند که طبق ماده یک و دو آن سیاست‌ها عبارت‌اند از: «حفظ و صیانت از هویت ملی و دینی، قابلیت پیشگیری از جرائم و مدیریت و اعمال قوانین و مقررات کشور، اعتمادسازی و صیانت از حقوق شهروندی، حریم خصوصی، امنیت ملی و عمومی، ذخیره‌سازی و پردازش داده‌های عظیم مرتبط با فعالیت پیام‌رسان‌های اجتماعی در داخل کشور و ممانعت از دسترسی غیرمجاز به آن‌ها، توسعه و تسهیل تولید محتوای داخلی و ارتباطات سالم اجتماعی و اقتصادی براساس نیازمندی‌های داخلی و ارزش‌های اسلامی ـ ایرانی و بسترسازی و حمایت از

پیام‌رسان‌های اجتماعی داخلی» و اقدامات عبارت‌اند از: «تهیه و تدوین شرایط و ضوابط اعطای مجوز فعالیت به پیام‌رسان‌های اجتماعی داخلی و خارجی، صدور، تعلیق و لغو مجوز فعالیت و نظارت بر فعالیت دارندگان مجوز در چارچوب ضوابط و شرایط مجوزهای صادره و ایجاد پنجره واحد برای صدور مجوز فعالیت و نظارت بر پیام‌رسان‌های اجتماعی و خدمات مبتنی بر آنها در چارچوب ضوابط و شرایط مجوزهای صادره».

۶. مصوبه مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای

شورای عالی فضای مجازی در تاریخ ۱۳۸۰/۲۵/۱۸ مصوبه مذکور را جهت انتظام فعالیت‌های اطلاع‌رسانی به تصویب رسید. طبق ماده ۷ این آئین‌نامه تولید و عرضه مواردی ازجمله: اهانت به مقدسات اسلام، اهانت به رهبری و مراجع مسلم تقلید، اشاعه فحشاء، ترویج مصرف مواد مخدر، و تجاوز به حریم اطلاعات خصوصی اشخاص، اخلال در وحدت وفاق ملی و... ممنوع اعلام شده است و ضمانت اجرای آن لغو مجوز پایگاه اطلاع‌رسانی رایانه‌ای می‌باشد.

ضرورت قانونمند کردن فضای مجازی در ایران

ازجمله مفاهیم مهم حقوق عمومی در محافل حقوقی، سیاسی و اجتماعی عصر حاضر، حاکمیت قانون است. به‌طور کلی در مورد فضای مجازی سه رویکرد وجود دارد:

یکم) رویکرد سنتی ـ حقوقی: طبق این دیدگاه اصل صلاحیت سرزمینی در مورد فضای مجازی نیز اعمال می‌گردد. این اصل شامل: قوانین داخلی، آداب و رسوم محلی، هنجارهای قومیتی، پیشینه تاریخی و موازین شرعی می‌شود بنابراین در فضای مجازی نیز باید محدود به رعایت موارد مذکور در هر کشور شود.

اما این دیدگاه قابل‌پذیرش نیست زیرا سه اشکال اساسی به آن وارد است که عباتند از:

ـ در فضای مجازی اقدامات مبدأیی دارد که منشأ عمل است و مقصدی دارد که محل تأثیرگذاری است، هر کشوری دارای صلاحیت سرزمینی است به همین دلیل در مورد این‌که قانون و دادگاه کشور مبدا یا مقصد تأثیر باید حاکم باشد، بین کشورها تعارض به وجود می‌آید.

ـ از آن‌جا که دسترسی جهانی به اینترنت ذاتاً اثر جهانی دارد، در مواردی که مطلبی به‌صورت گسترده در فضای مجازی منتشر شود، کشورهای مقصد تأثیر قابل احصاء نمی‌باشند.

ـ پذیرش اصل صلاحیت سرزمینی در فضای مجازی موجب سوءاستفاده به این صورت می‌شود که شخص برای مبدا اقداماتش کشوری را انتخاب می‌کند که آن رفتار را ممنوع

نمی‌داند اما برای مقصد تأثیرگذاری رفتارش کشوری را که آن رفتار را ممنوع می‌داند انتخاب می‌نماید، که در این صورت آن شخص به دلیل عدم جرم‌انگاری آن رفتار در کشور مبدا و عدم دسترسی کشور مقصد به او، از مجازات مصون می‌ماند(میرزایی و دیگران:۱۴۰۰: ۱۸).

دوم) رویکرد جدید ـ غیرحقوقی: قواعد داخلی توانایی تنظیم روابط انسان‌ها در فضای مجازی را ندارند لذا فضای مجازی باید مستقل از دولت‌ها و آزاد باشد تا افراد در دسترسی به اطلاعات محدودیتی نداشته باشند. برای نظم‌دهی به این فضا صرفاً قواعد بین‌المللی مانند کنوانسیون جرایم سایبری مصوب ۲۰۰۱ میلادی می‌تواند حاکم باشد(عاملی، ۱۳۹۰: ۵۱)، مهم‌ترین شاخصه‌های این دیدگاه عبارت‌اند از:

ـ بی‌زمانی و بی‌مکانی
ـ اصل بودن ارتباطات فراسرزمینی
ـ دستوری نبودن فضای مجازی
ـ صلاحیت قانونی و قضایی بین‌المللی
ـ تساوی افراد در فضای مجازی

این دیدگاه قابل‌پذیرش نمی‌باشد، زیرا قواعد بین‌المللی در حوزه اینترنت غیر الزامی‌اند و ضمانت اجرایی ندارند لذا پذیرش این دیدگاه موجب هرج‌ومرج اجتماعی، فساد اخلاقی، افزایش خشونت به‌ویژه میان جوانان و نوجوانان و استحاله فرهنگی می‌شود.

سوم) رویکرد حقوقی بر مبنای فیلترینگ: طبق این دیدگاه کنترل اینترنت باید بر مبنای حاکمیت قانون، رعایت اصول اساسی حقوق عمومی و حقوق بشر باشد تا منجر به کنترل بی‌حدومرز اینترنت توسط دولت‌ها نشود(رجبی و ترازی، ۱۳۹۶: ۲۲). برای قانون‌گذاری بر مبنای فیلترینگ نیازمند استفاده از نظرات کارشناسان دینی، حقوق‌دانان، جامعه شناسان، روان‌شناسان، اقتصاددانان، کارشناسان امنیتی و سیاسی و نهادهای مردمی و صنفی و رعایت اصول ذیل که عبارت‌اند از:

ـ اصل دسترسی همگانی
ـ اصل مداخله حداقلی دولت
ـ اصل رعایت حریم خصوصی
ـ اصل رعایت حقوق بشر

همچنین برای فیلترینگ هوشمند نیازمند یک‌نهاد سیاست‌گذار نشأت گرفته از قانون که از متخصصین در تمام رشته‌های مذکوراند، هستیم(میرزایی و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۰-۲۱؛ میرمحمد

صادقی، ۱۴۰۳: ۸۳-۶۹ با تصرف و تلخیص).

از بین دیدگاه‌های فوق، می‌توان گفت دیدگاه سوم معتدل‌تر است و با توجه به مداخله حداقلی دولت و استفاده از نظرات کارشناسان و نهادهای مردمی و صنفی، در میان عموم مردم قابل‌پذیرش‌تر و امکان اجرایی بیشتر است.

بنابراین با عنایت به تدوین قوانینی مختصر در دهه‌های گذشته که مناسب آن عصر بوده، استفاده گسترده از اینترنت در عصر کنونی و تأثیر آن در افزایش سرعت تحولات جهانی، به‌خصوص شیوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی که طبق آخرین آمار منتشرشده از ایسپا در شهریورماه سال ۱۴۰۳هجری شمسی، ۸۲ درصد مردم ایران از این شبکه‌ها استفاده می‌کنند(ایسپا، ۱۴۰۳/۰۷/۰۷)، ضرورت کنترل فضای مجازی با قبول رویکرد حقوقی بر مبنای فیلترینگ به‌وسیله‌ی تدوین قانونی جامع متناسب با شرایط عصر ارتباطات، جهت برقراری نظم و امنیت عمومی، جلوگیری از نشر اکاذیب و تشویش اذهان عمومی، ممانعت از تبلیغ فسادهای اخلاقی و جنسی و خشونت، حکمرانی در فضای مجازی داخلی در چهارچوبی مشخص بدون تصمیمات سلیقه‌ای(مانند تصمیم شورای عالی فضای مجازی در فیلترینگ و رفع آن) و تأثیرگذاری در فضای مجازی بین‌المللی و منفعل نبودن در تحولات جهانی از بدیهیات می‌باشد.

گرچه بحث در مورد مسائل فنی اینترنت ملی و بین‌المللی نیازمند نگارش مقاله‌ای تخصصی در این زمینه است، اما بالاجمال پیشنهاد می‌شود امور اداری، مالی، قضایی، آموزشی و خدمات عمومی مانند سامانه‌های مربوط به ادارات دولتی، بانک‌ها، خدمات قضایی، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه و سوخت‌رسانی جهت پیشگیری از جاسوسی، اختلال و حملات سایبری در بستر اینترت ملی و شبکه‌های اجتماعی، خبرگزاری‌ها و بازی‌های آنلاین در بستر ملی و بین‌المللی با فیلترینگ هدفمند طبق قانون با جرم‌انگاری خرید، فروش و استفاده از فیلترشکن‌ها و مسدودسازی پورت‌های فیلترشکن اجرا گردد، همان‌طور که کشورهایی مانند چین و روسیه سال‌هاست اقدام به اجرای اینترنت ملی و فیلترینگ هدفمند اینترنت بین‌المللی کرده‌اند.

بایستگی‌های قانون شایسته در زمینه‌ی فضای مجازی در ایران

در فضای مجازی به دلیل غیرملموس بودنش حاکمیت قانون دارای تفاوت‌هایی است، لذا در این مبحث به تبیین ویژگی‌های قانون شایسته در زمینه‌ی فضای مجازی در ایران

می‌پردازیم، اما مناسب است پیش از بیان ویژگی‌ها، به‌صورت مختصر به فلسفه قانون‌گذاری و مجازات بپردازیم.

در مورد این‌که هدف از وضع قانون و تعیین مجازات چیست، چهار رویکرد عمده وجود دارد که عبارت‌اند از:

یکم) برقراری عدالت مطلق: هدف صرفاً برقراری عدالت(ارزش‌های اخلاقی ذاتی و ثابت هستند، کسی که این ارزش‌ها را زیر پا بگذارد باید به سزای عملش برسد گرچه منفعتی برای جامعه نداشته باشد) است، بنابراین اگر کسی در جزیره‌ای مرتکب جرمی‌شود و سپس تمام ساکنان آن جزیره آن‌جا را ترک کنند و امکان خروج از جزیره برای مجرم وجود نداشته باشد، بازهم برای اجرای عدالت باید او را در آن جزیره مجازات کرد. این دیدگاه معروف به نظریه جزیره متروکه کانت[1] است.

دوم) بازدارندگی: هدف صرفاً بازدارندگی است که به دو بخش عمومی(دیگران دوباره مرتکب آن رفتار مجرمانه نشوند) و خصوصی(مجرم دوباره مرتکب آن رفتار نشود) تقسیم می‌شود. طبق این دیدگاه مجازات صرفاً باید بازدارنده باشد و دستگاه قضایی وظیفه‌ای برای اصلاح مجرم و کمک به بازگشتش به جامعه پس از اجرای مجازاتش ندارد. این دیدگاه به بکاریا[2] منسوب است.

قانون‌گذار ایران در تصویب قانون مبارزه با جرایم مخدر در سال ۱۳۶۷ با عنایت به این دیدگاه در بسیاری از موارد برای ارتکاب جرایم مربوط به مواد مخدر مجازات اعدام تعیین کرده بود، اما باگذشت حدود دو دهه از اجرای مجازات اعدام، ارتکاب این جرایم نه تنها کاهش نیافت بلکه هر سال افزایش پیدا کرد لذا سرانجام در سال ۱۳۹۶ مجازات اعدام تعزیری برای ارتکاب جرایم مربوط به مواد مخدر لغو گردید.

سوم) اصلاح: هدف اصلی اصلاح مجرم است و بازدارندگی فرع است، یعنی مجازات باید به‌گونه‌ای باشد که مجرم پس از اجرای مجازات به جامعه باز گردد. به‌عنوان مثال حبس جوانی که فاقد سابقه کیفری است گرچه بازدارندگی دارد اما موجب اصلاح او نمی‌شود بلکه در محیط زندان با مجرمین باسابقه آشنا و روش‌های جدید ارتکاب اعمال مجرمانه را یاد می‌گیرد، در نتیجه با عنایت به این‌که اصلاح اصل و بازدارندگی فرع است باید مجازات‌های جایگزین

1 ایمانوئل کانت فیلسوف آلمانی قرن هجدهم میلادی.

2 چزاره بکاریا فیلسوف، حقوقدان و سیاستمدار ایتالیایی قرن هجدهم میلادی.

حبس مانند جزای نقدی گرچه بازدارندگی آنها ضعیف است، اعمال شود تا اصلاح و بازدارندگی هردو محقق شود، این دیدگاه به بنتام[1] منسوب است.

فلسفه‌ی این‌که اجرای مجازات اعدام در اکثر کشورهای غربی ملغی شده است، پذیرش این دیدگاه در نظام قانونی ـ قضایی آنهاست، زیرا با اعدام مجرم، اصلاح او حاصل نمی‌گردد.

چهارم) دیدگاه اسلام: این‌که دیدگاه اسلام چیست، نیازمند نگارشی مستقل است اما به‌طور خلاصه می‌توان گفت اسلام:

الف) در مورداجرای حدود حق الهی مانند حد زنا به اصلاح مجرم بیش از بازدارندگی توجه دارد لذا در صورت توبه، حد ساقط می‌گردد.

ب) در مورداجرای حدود حق‌الناسی مانند حد قذف به اجرای عدالت بیش از بازدارندگی و اصلاح توجه دارد لذا با توبه حد ساقط نمی‌گردد.

ج) در مورداجرای قصاص نیز به اجرای عدالت توجه دارد لذا صرفاً با رضایت مجنی علیه یا اولیاء دم ساقط می‌گردد.

د) در مورد تعزیرات به بازدارندگی و اصلاح توأمان باهم توجه دارد لذا تعیین آن تحت زمام حاکم شرع با توجه به صلاح مجرم و جامعه می‌باشد(اردبیلی، ۱۳۹۵: ۳۰-۲۴ با تصرف و تلخیص؛ منصورآبادی، ۱۳۹۸: ۱۸۲-۱۶۳با تصرف و تلخیص؛ گلدوزیان، ۱۳۹۹: ۷۳-۳۵ با تصرف و تلخیص؛ پاک‌نهاد، ۱۴۰۲: ۲۷۳-۲۶۰ و ۳۸۷-۳۷۶ با تصرف و تلخیص؛ غلامی، ۱۴۰۱: ۵۴-۶۴ و ۱۷۴-۱۱۲ و ۲۵۰-۱۹۰ با تصرف و تلخیص؛ قربان‌نیا، ۱۳۷۷: ۴۳۲-۴۳۰ با تصرف و تلخیص).

قانون‌گذار نیز به موارد مذکور توجه داشته و در ماده ۱۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ بیان می‌دارد: «در جرائم موجب حد به‌استثنای قذف و محاربه هرگاه متهم قبل از اثبات جرم، توبه کند و ندامت و اصلاح او برای قاضی محرز شود، حد از او ساقط می‌گردد. همچنین اگر جرائم فوق غیر از قذف با اقرار ثابت‌شده باشد، در صورت توبه مرتکب حتی پس از اثبات جرم، دادگاه می‌تواند عفو مجرم را توسط رئیس قوه قضائیه از مقام رهبری درخواست نماید.

تبصره ۱: توبه محارب قبل از دستگیری یا تسلط بر او موجب سقوط حد است.

تبصره ۲: در زنا و لواط هرگاه جرم به عنف، اکراه و یا با اغفال بزه‌دیده انجام گیرد، مرتکب در صورت توبه و سقوط مجازات به شرح مندرج در این ماده به حبس یا شلاق تعزیری درجه

1 جرمی بنتام فیلسوف، اقتصاددان و حقوقدان انگلیسی قرن نوزدهم میلادی.

شش یا هر دو آنها محکوم می‌شود».

البته در مورد سقوط حد زنا و لواط به عنف با توبه، باید گفت که اولاً این حد جنبه حق‌الناسی دارد و ثانیاً روایات اطلاق دارند و در مورد توبه اکراه‌کننده ساکت‌اند و ثالثاً وقتی حد قذف با این‌که بزه دیده آسیب کمتری می‌بیند با توبه ساقط نمی‌گردد به‌طریق‌اولی حد زنا و لواط به عنف با توبه ساقط نمی‌شود. بنابراین شایسته بود که قانون‌گذار این حد را نیز استثنا می‌کرد که این دیدگاه مطابق نظر برخی فقهای معاصر است(کاظمی و دیگران: ۱۴۰۰، ۱۲-۶، با تصرف و تلخیص).

اما به دلیل پرهیز از اطاله کلام و خروج از موضوع اصلی مقاله به بیان همین مقدار کفایت می‌کنیم.

در مجموع می‌توان گفت جامع‌ترین دیدگاه، دیدگاه اسلام است و با عنایت به این‌که نظام حکمرانی کشور ما، جمهوری اسلامی است نه سکولار، بر مبنای دیدگاه اسلام در ادامه به تبیین بایستگی‌های عمومی قانون شایسته به اجمال و بایستگی‌های اختصاصی قانون شایسته در زمینه‌ی فضای مجازی به تفصیل می‌پردازیم:

۱. بایستگی‌های عمومی قانون شایسته

ویژگی‌های عمومی قانون شایسته در تمام زمینه‌ها عبارت‌اند از:

روشن و مفهوم بودن: متن قانون باید به‌گونه‌ای تنظیم گردد که برای عموم مردم قابل‌فهم باشد و مانع برداشت‌های دوپهلو شخصی گردد.

مطابق با فرهنگ عمومی جامعه بودن: قانون باید هماهنگ بافرهنگ عمومی جامعه باشد در غیر این‌صورت اکثریت مردم به آن عمل نمی‌کنند و تبدیل به قانون متروک می‌گردد.

رعایت عدالت: قانون باید برای افرادی که شرایط برابری دارند، حق و تکلیف برابری تعیین کرده باشد.

قابلیت اجرا داشتن: قانون باید با توجه به اوضاع و احوال جامعه، قابلیت اجرا داشته باشد.

ضمانت اجرا داشتن: هر قانونی باید ضمانت اجرا داشته باشد و قوه قضائیه ناظر بر اجرای آن باشد در غیر این‌صورت صرفاً خطوطی بر روی کاغذ هستند. در یک تقسیم‌بندی کلی، ضمانت اجرا به دودسته مدنی و کیفری تقسیم می‌گردد. به‌عنوان مثال ضمانت اجرای مدنی فروش فیلترشکن، بطلان معامله و استرداد ثمن و ضمانت اجرای کیفری آن حبس یا جزای نقدی می‌تواند باشد(گلدوزیان، ۱۳۹۶: ۲۸-۲۰ و ۴۶-۳۸ با تصرف و تلخیص؛ شیروی، ۱۴۰۲،

۲۰-۲۹ و ۷۷-۶۶ با تصرف و تلخیص؛ کاتوزیان، ۱۳۹۹: ج۱، ۴۰۷-۳۸۹ با تصرف و تلخیص).

۲. بایستگی‌های اختصاصی قانون شایسته در زمینه‌ی فضای مجازی در ایران

ویژگی‌های اختصاصی قانون شایسته در زمینه‌ی فضای مجازی در ایران عبارت‌اند از:

نرم بودن: قانون نرم یا انعطاف‌پذیر عبارت است از قانونی که اصلاح و بازنگری در آن نیازمند تشریفات کمتری است و از طریق قوه مقننه انجام می‌گیرد، تمام قوانین عادی کشورها نرم هستند، در مقابل آن قانون سخت یا انعطاف‌ناپذیر عبارت است از قانونی که اصلاح و بازنگری در آن نیازمند طی شدن تشریفات بیشتر و زمان‌بر است، اکثر کشورها مانند ایران و آمریکا برخلاف اسرائیل، قانون اساسی‌شان سخت است زیرا در قانون اساسی هر کشور، اصول و مبانی نظام حکومتی ذکر می‌گردد لذا نیاز به همه‌پرسی یا ترکیبی از مجلسی ویژه مانند مجلس خبرگان قانون اساسی و همه‌پرسی دارد. با توجه به‌سرعت تحولات در عرصه فضای مجازی، قانون مربوط به این عرصه باید نرم بلکه نرم‌تر از سایر قوانین عادی باشد به این صورت که شورای عالی فضای مجازی و دولت لایحه و کمیسیون فضای مجازی مجلس طرح ارائه دهند و سپس به‌صورت دوفوریتی در صحن علنی مجلس شورای اسلامی مطرح گردد و پس از تصویب، شورای نگهبان در مهلتی ۱۰ روزه که قابل تمدید نباشد مصوبه مجلس را از جهت عدم مخالفت با شرع و قانون اساسی ارزیابی کند، تا قوه مقننه در کوتاه‌ترین زمان ممکن بتواند اقدام به تصویب، اصلاح و بازنگری در متن قانون و ارسال آن به قوه مجریه جهت ابلاغ و اجـرا بکند(جعفری لنگرودی، ۱۳۹۶: ۷۲۲ با تصرف و تلخیص؛ کمالان، ۱۴۰۰ش، ۲۳۶ با تصرف و تلخیص).

آزمایشی بودن: با توجه به تجربه کم قوه مقننه جمهوری اسلامی ایران و سرعت زیاد تغییر و تحولات در عرصه فضای مجازی و نیاز به تعامل ویژه بین قوه مقننه و مجریه در اجرای قانون در زمینه‌ی فضای مجازی به دلیل نقش پررنگ دولت در فیلترینگ، فروش فیلترشکن‌ها، حمایت مالی از بخش خصوصی جهت ورود به عرصه فضای مجازی و... باید قانونی آزمایشی به‌صورت یکساله تصویب گردد و پس از انقضای مدت آن، بازنگری و اصلاح شود و مجدداً یک‌ساله به‌صورت آزمایشی تصویب گردد تا پس گذشت چند سال اجرای آزمایشی، ایرادات آن شناسایی و رفع و همچنین نظرات قوه مقننه و مجریه تأمین گردد. این‌که در اصل یکصد و سیزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بیان گردیده که عالی‌ترین مقام رسمی کشور پس از مقام معظم رهبری، رئیس‌جمهور است، به این دلیل است که نحوه‌ی

اجرای قانون از اهمیت بسیاری برخوردار است به‌گونه‌ای که می‌توان گفت اجرای بد یک قانون خوب آن را به یک قانون بد تبدیل می‌کند، لذا در عرصه فضای مجازی با توجه به نقش زیاد دولت‌ها باید نظرات آنها به‌طور ویژه تأمین گردد.

تمهیدات ویژه برای کودکان و نوجوانان: طبق آخرین آمار استفاده از فضای مجازی توسط کودکان و نوجوان در ایران، حدود ۶۶ درصد کودکان(کمتر از ۱۵ سال) و ۹۷ درصد نوجوانان(بین ۱۵ تا ۱۸ سال) از فضای مجازی استفاده می‌کنند (ایرنا، ۱۴۰۲/۰۶/۲۹). بنابراین با عنایت به تأثیرپذیری زیاد افراد زیر هجده سال از این فضا و شکل‌گیری شخصیت آنها، ضروری است که در قانون فصلی تحت عنوان کودکان و نوجوانان تعبیه گردد و ذیل آن به مباحثی از جمله: تبیین وظایف سرپرستان، آموزگاران و دستگاه‌های ذی‌ربط مانند: وزارت ارتباطات، وزارت ورزش و جوانان، وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی در کنترل و آموزش استفاده صحیح از فضای مجازی توسط آنها، جرم‌انگاری ارائه‌ی محتواهای خلاف عفت عمومی نظیر پورنو گرافی به آنها و تشدید مجازات آن، تبیین وظایف کانون اصلاح و تربیت در مورد کودکان و نوجوانانی که مرتکب جرایم رایانه‌ای مانند کلاهبرداری رایانه‌ای، فروش فیلترشکن و انتشار محتوای خلاف عفت عمومی‌شده‌اند، پرداخته شود(شیرخانی، ۱۴۰۳: ۸۴-۸۶ با تصرف و تلخیص؛ یحیی‌زاده و شاکری، ۱۴۰۳: ۳۷۴-۳۶۹).

تعیین محدودیت در استفاده از فضای مجازی در محیط‌های کاری دولتی و آموزشی: کشورهای پیشران در فضای مجازی برای استفاده از این فضا در محیط‌های کاری دولتی و آموزشی محدودیت‌هایی جهت بهبود کیفیت کار و آموزش و جلوگیری از سرقت اطلاعات و جاسوسی تعیین کرده‌اند، مانند ممنوعیت استفاده از شبکه اجتماعی تیک‌تاک در دستگاه‌های دولتی توسط کارمندان به دلیل جلوگیری از جاسوسی چین در آمریکا و اتحادیه اروپا از سال ۲۰۲۳ میلادی (مهر نیوز، ۱۴۰۱/۰۹/۱۹ش؛ فارس نیوز، ۱۴۰۱/۰۹/۲۳ش) و ممنوعیت استفاده از تلفن همراه در مدارس آمریکا از سال ۲۰۲۳ میلادی (دانشجو، ۱۴۰۳/۱۰/۱۹ش)، در کشور ما نیز باید برای استفاده از این فضا در محیط‌های کاری دولتی و آموزشی محدودیت‌هایی در قانون تعیین گردد تا مانع تأثیرگذاری سایر کشورها بر محیط کاری و آموزشی و همچنین جاسوسی گردد.

الزام ارائه‌ی خدمات در بستر اینترنت ملی: الزام دستگاه‌های ذی‌ربط به ارائه‌ی خدمات اداری، مالی، قضایی، آموزشی و خدمات عمومی مانند سامانه‌های مربوط به ادارات دولتی، بانک‌ها، خدمات قضایی، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه و سوخت‌رسانی در بستر اینترنت ملی

جهت پیشگیری از جاسوسی، اختلال و حملات سایبری. می‌توان گفت کشور روسیه برای مقابله با هژمونی آمریکا در این زمینه پیشران است و با تصویب قانونی موسوم به «قانون حاکمیت اینترنت روسیه» و اینترنت ملی بانام«رونت» در سال ۲۰۱۹ میلادی تمام خدمات مذکور را در بستری ملی خود ارائه می‌دهد(عطنا، ۱۴۰۰/۰۵/۲۰ش).

تعیین وظیفه‌ی دستگاه‌ها: برای اجرای کامل و صحیح این قانون باید وظایف دستگاه‌های ذی‌ربط که عبارت‌اند از: شورای عالی فضای مجازی، وزارت ارتباطات، وزارت امور خارجه، وزارت کشور، وزارت آموزش‌وپرورش، وزارت ورزش و جوانان، سازمان بهزیستی، پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات فراجا(فتا)، وزارت اطلاعات، مرکز ملی فضای مجازی کشور، دادسرا و شعب دادگاه‌های ویژه رسیدگی به جرائم رایانه‌ای در قانون معین گردد(السان، ۱۴۰۲: ۲۸با تصرف و تلخیص).

الزام شرکت‌های داخلی فعال در فضای مجازی به ارتقاء: نباید برخوردها صرفاً سلبی باشد به این صورت که شرکت‌های خارجی را ملزم به پذیرش قوانین داخلی خود کنیم و در صورت عدم پذیرش اجازه فعالیت به آنها ندهیم و پلتفرم‌های‌شان را مسدود سازیم و مردم را از خدمات آنها محروم نماییم بلکه علاوه بر آن باید قانوناً شرکت‌های داخلی را ملزم به ارتقاء خدمات خود در فضای مجازی مانند: افزایش پهنای باند جهت سرعت بیشتر انتقال و محدودیت کمتر در حجم مطالب ارسالی، رابط کاربری آسان و به‌روزرسانی مستمر و... کنیم تا هم‌تراز با شرکت‌های خارجی بلکه بالاتر از آنها خدمات به مردم ارائه دهند که این امر در جلب رضایت عمومی، تأمین امنیت ملی و کاهش استفاده از فیلترشکن‌ها مؤثر می‌باشد.

الزام شرکت‌های خارجی فعال در فضای مجازی به رعایت قوانین داخلی ایران: برای اعمال حکمرانی در فضای مجازی مانند سایر کشورهای پیشران در این عرصه مثل اتحادیه اروپا که با وضع قوانینی ازجمله: مقررات عمومی حفاظت از داده‌ها، دستورالعمل امنیت شبکه و اطلاعات، قانون بازارهای دیجیتال، قانون خدمات دیجیتال و قانون آزادی رسانه و... شرکت‌های خارجی فعال در این عرصه نظیر گوگل، متا(اینستاگرام ، واتساپ و فیس بوک)، تلگرام، توییتر و تیک‌تاک و... را ملزم به رعایت قوانین داخلی اتحادیه اروپا کرده است(سایت فارس نیوز، ۱۴۰۲/۰۶/۰۴ش؛ محقق، ۱۴۰۳: ۲۶-۲۳ با تصرف و تلخیص)، در قانون ما نیز باید تصریح شود که شرکت‌های خارجی ملزم به انعقاد تعهدنامه‌ای با شورای عالی فضای مجازی مبنی بر پایبندی به مقررات داخلی ایران برای دریافت مجوز فعالیت در ایران هستند.

تعیین مشوق‌هایی برای بخش خصوصی: تمام شرکت‌های خارجی در زمینه‌ی ارائه

خدمات در فضای مجازی ازجمله متا(واتساپ، اینستاگرام و فیسبوک)، تلگرام، توییتر، آمازون، لینکدین، تیک‌تاک، علی بابا، گوگل و مایکروسافت دارای مالک خصوصی هستند، ارتقاء خدمات در فضای مجازی بدون ورود بخش خصوصی ممکن نیست بنابراین قانون باید دولت را موظف کند که با ارائه‌ی مشوق‌هایی ازجمله: کاهش تشریفات اداری ثبت شرکت‌ها، معافیت‌های مالیاتی، تسهیلات بانکی با بهره پائین، در اختیار قراردادن تجهیزات و مکان موردنیاز برای ارائه خدمات و انجام امور آموزش و تحقیقاتی، حمایت ویژه مادی و معنوی از دانشجویان و اساتید رشته‌های مرتبط با فضای مجازی، افزایش دانشگاه‌های ارائه دهنده‌ی رشته‌های مرتبط و... بخش خصوصی را برای ورود به عرصه فضای مجازی ترغیب کند.

جرم‌انگاری خرید، فروش، تولید و استفاده از فیلترشکن: در قوانین ما خرید، فروش و استفاده از فیلترشکن جرم‌انگاری نشده است، هرچند برخی بند الف ماده ۷۵۳ قانون مجازات اسلامی ـ تعزیرات: «هر شخصی که مرتکب اعمال زیر شود، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از شصت و شش میلیون(۶۶,۰۰۰,۰۰۰ریال) تا دویست و شصت و چهار میلیون(۲۶۴,۰۰۰,۰۰۰ریال) یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد: الف) تولید یا انتشار یا توزیع و در دسترس قراردادن یا معامله داده‌ها یا نرم‌افزارها یا هر نوع ابزار الکترونیکی که صرفاً به‌منظور ارتکاب جرائم رایانه‌ای به کار می‌رود». را شامل فروش و تولید فیلترشکن می‌دانند اما چون فیلترشکن صرفاً برای ارتکاب جرایم رایانه‌ای استفاده نمی‌گردد بنابراین این ماده شامل فروش و تولید فیلترشکن نمی‌شود، در نتیجه در قوانین ما چهار عمل فوق‌الذکر جرم‌انگاری نگردیده است و ماده ۶ مصوبه شورای عالی فضای مجازی در خصوص مقابله با پالایش‌شکن‌ها (فیلترشکن‌ها) مورخ ۱۴۰۲/۰۸/۲۳ که بیان می‌دارد: «استفاده از ابزارهای پالایش‌شکن ممنوع می‌باشد مگر مواردی که دارای مجوز قانونی می‌باشند». فاقد ضمانت اجرا است. البته با عنایت به این‌که براساس آمار مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی حدود ۹۰ درصد از ایرانی‌هایی که از اینترنت استفاده می‌کنند، فیلترشکن دارند(فارس نیوز، ۱۴۰۳/۰۲/۱۵ش). در حال حاضر استفاده از فیلترشکن قابل جرم‌انگاری نیست و ابتدا باید خدمات پلتفرم‌های داخلی تقویت گردد تا استفاده از فیلترشکن‌ها کاهش یابد و سپس جرم‌انگاری شود، زیرا جرم‌انگاری آن اکنون موجب تبدیل‌شدن به قانون متروک می‌گردد؛ اما برای اعمال حاکمیت بر فضای مجازی باید خرید، فروش و تولید فیلترشکن باید جرم‌انگاری گردد زیرا تا زمانی که خریدار وجود دارد، فروشنده و تولیدکننده نیز وجود دارد، هرچند تعیین مجازات حبس مناسب نمی‌باشد و پیشنهاد می‌شود مانند پارلمان روسیه که در سال ۲۰۱۷ میلادی خرید، فروش، تولید

و اسـتفاده از فیلترشـکن را ممنـوع و مشـمول جـزای نقـدی ۷۰۰ هـزار روبلـی قرارداد(ایسـنا، ۱۳۹۶/۰۵/۰۲ش)، جزای نقدی تعیین گردد.

نتیجه‌گیری

با توجه به تأثیر روزافزون فضای مجازی در تحولات جهانی، حکمرانی بر این عرصه ضروری است در غیر این‌صورت دشمنان با حکمرانی بر این عرصه ایدئولوژی‌های خود را در اذهان مردم نهادینه می‌کنند و بدیهی است که حکمرانی در فضای مجازی و تأثیرگذاری در تحولات جهانی نیازمند تدوین قانونی جامع دارد تا تصمیمات سلیقه‌ای و موقت نباشند، بنابراین مجلس شورای اسلامی با عنایت به این‌که مصوبات گذشته به دلیل عدم شیوع استفاده از فضای مجازی بین مردم، بسیار مختصر است، باید عهده‌دار تدوین قانونی در زمینه‌ی فضای مجازی ایران گردد و این قانون با عنایت به رویکرد حقوقی بر مبنای فیلترینگ در فضای مجـازی و دیـدگاه اسـلام در فلسـفه مجـازات، از جهـت حقـوقی بایـد دارای خصوصـیاتی کـه عبارت‌انـد از: نـرم بـودن، آزمایشی بـودن، تمهیـدات ویـژه بـرای کودکـان و نوجوانـان، تعیـین محـدودیت در استفاده از فضای مجازی در محیط های کاری دولتی و آموزشی، الزام ارائه‌ی خـدمات در بستر اینترنت ملی، تعیین وظیفه‌ی دستگاه‌ها، الزام شرکت‌های داخلی فعال در فضای مجازی به ارتقاء، الزام شرکت‌های خارجی فعال در فضای مجازی به رعایت قوانین داخلی ایران، الزام شرکت‌های خارجی فعال در فضای مجازی به رعایت قوانین داخلی ایران، تعیـین مشـوق‌هایی بـرای بخـش خصوصـی و جرم‌انگـاری خریـد، فـروش، تولیـد و اسـتفاده از فیلترشکن باشد.

منابع

- احمـدی‌پور، زهـرا؛ جعفـرزاده، حسـن؛ بویـه، چمـران (۱۳۹۶)، نقـش راهبـرد رسـانه ای در شـکل‌گیری جنبش‌هـای نـوین اجتمـاعی در خاورمیانـه عربـی و شـمال آفریقـا از منظـر ژئوپلیتیک عمومی، ***نشریه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام***، شماره ۱۲.
- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۵)، ***کلیات حقوق جزا***، تهران: بنیاد حقوقی میزان، چهارم.
- امیدی، علی؛ رشیدی علویجه، مهرداد (۱۳۹۱)، نقش رسانه‌های جدید در انقلاب جهان عرب، ***نشریه مطالعات فرهنگ و ارتباطات***، شماره ۱۷.
- آزادی احمدآبادی، علی؛ فتحعلی، سعید؛ خیامی، عبدالکریم (۱۴۰۰)، تعریف واکاوی مفهوم سواد فضای مجازی و نسبت سواد رسانه‌ای با آن، ***دین و ارتباطات***، ویژه‌نامه اول.

- پاک‌نهاد، امیر (۱۴۰۲)، ***اصول جرم‌شناسی***، تهران: بنیاد حقوقی میزان، دوم.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۹۶)، ***ترمینولوژی حقوق***، تهران: گنج دانش، سی و یکم.
- جعفری، احمدرضا (۱۴۰۳)، بررسی سیر تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در غرب آسیا، ***پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی دانشگاه بوعلی سینا***، شماره ۲۰.
- خواجوی، غلامرضا (۱۳۸۸)، بررسی رویکرد مدعیان هولوکاست در حمایت‌های حقوقی از کشتگان یهود، ***نشریه جستارهایی در فلسفه و کلام***، شماره ۸۲.
- دوست محمدی، احمد (۱۳۹۱)، نگاهی نو به داستان هولوکاست، ***فصل‌نامه سیاست دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران***، شماره ۱
- رجبی، عبدالله؛ ترازی، نسرین (۱۳۹۶)، بررسی انتقادی حاکمیت حقوقی ساختار فنی اینترنت بر فضای مجازی، ***تحقیقات حقوقی***، شماره ۸۰.
- زمانی فراهانی، محمدحسین (۱۴۰۰)، تبیین نقش فضای سایبری در گسترش قلمرو ژئوپلیتیکی داعش در منطقه، ***مطالعات جنگ***، شماره ۹.
- السان، مصطفی (۱۴۰۲)، ***حقوق فضای مجازی***، تهران: شهر دانش، بیست و سوم.
- شریفی، سیدمهدی؛ شاهینی، زینب (۱۳۹۵)، بررسی ابزارها، تاکتیک‌ها و رویکردهای رسانه‌ای گروه داعش تروریستی، ***پژوهش‌نامه رسانه بین‌الملل***، شماره ۱.
- شیرخانی، مریم (۱۴۰۳)، بررسی رابطه بین استفاده از فضای مجازی و هویت در دانش آموزان، ***پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش***، ۷ (۸) پیاپی ۷۷، صص. ۸۰-۸۶.
- شیروی، عبدالحسین (۱۴۰۱)، ***مقدمه علم حقوق***، تهران: بنیاد حقوقی میزان، سوم.
- عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۰)، ***قاعده‌های اخلاقی در فضای مجازی و دووجهی نگری***، تهران: مجموعه مقالات سمینار فضای مجازی دانشگاه تهران، شماره ۷۱.
- عجمی بهبهانی، سیدمحمد (۱۴۰۱)، نقش فضای مجازی در اغتشاش‌ها، ***مجله مبلغان***، شماره ۲۸۲.
- غلامی، حسین (۱۴۰۱)، ***کیفرشناسی (کلیات و مبانی پاسخ‌شناسی جرم)***، تهران: بنیاد حقوقی میزان، چهارم.
- قربان‌نیا، ناصر (۱۳۷۷)، فلسفه مجازات، ***نقد و نظر***. شماره ۴.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۹)، ***فلسفه حقوق***، تهران: گنج دانش، اول.
- کاظمی، سیدسجاد؛ چگینی، حامد؛ احمدیانی، محمدامین؛ فرزانه، نغمه (۱۴۰۰)، بازپژوهی

فقهی پذیرش توبه در زنای به عنف با تکیه بر مفهوم و معیارهای تمییز حق‌الله یا حق‌الناسی بودن جرائم، ***فقه جزای تطبیقی دانشگاه ملایر***، شماره ۱.
- کمالان، سیدمهدی (۱۴۰۰)، ***فرهنگ تشریحی اصطلاحات حقوقی***، تهران: کمالان، سوم.
- گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۶)، ***کلیات و مقدمه علم حقوق***، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، سوم.
- گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۹)، ***حقوق جزای عمومی ایران***، تهران: دانشگاه تهران، هفدهم.
- متقی، ابراهیم (۱۴۰۲)، گذار به نظم جدید جهانی؛ نشانه‌ها و فرآیندهای کنش راهبردی، ***مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی***، شماره ۱.
- محقق، نجلا (۱۴۰۳)، ***بررسی قوانین ضدانحصاری پلتفرم‌ها، پیشنهادی اتحادیه اروپا***، تهران: پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات، اول.
- منصورآبادی، عباس (۱۳۹۸)، ***کلیات حقوق جزا***، تهران: بنیاد حقوقی میزان، پنجم.
- میرزایی، حمید؛ شعبان‌نیا منصور، مهدی؛ گرجی ازندریانی، علی‌اکبر (۱۴۰۰)، بررسی رویکردهای حاکمیت قانون برای اعمال فیلترینگ در فضای مجازی با بحران‌ها و تهدیدهای اجتماعی، ***مدیریت بحران***، ویژه‌نامه دوم.
- میرمحمدصادقی، حسین (۱۴۰۲)، ***حقوق جزای عمومی ۱***، تهران: دادگستر، چهارم.
- یحیی‌زاده، یاسر؛ شاکری، حمیدرضا (۱۴۰۳)، بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی با نگاهی به راهکارهای توانمندسازی آنان در برابر آسیب‌ها، ***مطالعات حقوق موسسه آموزش عالی نگاره***، شماره ۴۲.
- خامنه‌ای (۱۳۹۰) https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=19225
- خامنه‌ای (۱۳۷۷) https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=37674
- شورای عالی فضای مجازی -https://majazi.ir/general_content/75883
- ایسپا (۱۴۰۳/۰۷/۰۷) https://ispa.ir/Default/Details/fa/3472/
- ایسنا (۱۴۰۲/۰۷/۲۴) https://www.isna.ir/news/1402072416839/
- ایسنا (۱۳۹۶/۰۶/۰۲) https://www.isna.ir/news/96050200992/
- مشرق (۱۳۹۵/۰۵/۱۲) https://www.mashreghnews.ir/news/611947/
- مشرق (۱۳۹۲/۰۴/۰۴) https://www.mashreghnews.ir/news/226535/
- مشرق (۱۳۹۱/۰۵/۱۱) https://www.mashreghnews.ir/news/142076/
- مشرق (۱۴۰۱/۰۷/۱۹)https://www.ashreghnews.ir/news/1425312/

- همشهری (۱۳۹۰/۰۲/۰۸) https://www.hamshahrionline.ir/news/134344/
- فارس نیوز (۱۴۰۱/۰۹/۲۳) https://farsnews.ir/ScientificAcademic/1671089412000892138/
- فارس نیوز (۱۴۰۲/۰۶/۰۴) https://farsnews.ir/ScientificAcademic/1693072800000842935/
- فارس نیوز (۱۴۰۳/۰۲/۱۵) https://farsnews.ir/MOSHKLEMA/1717052660591285163
- ایرنا (۱۴۰۲/۰۶/۲۹) https://www.irna.ir/news/85232520/
- مهر نیوز (۱۴۰۱/۰۹/۰۹) https://www.mehrnews.com/news/5643514/
- دانشجو (۱۴۰۳/۱۰/۱۹) https://snn.ir/fa/news/1217210/
- عطنا (۱۴۰۰/۰۵/۲۰) https://atna.atu.ac.ir/fa/news/302934/